

SVERRE OLSEN
**UNDER
4 ØYNE**

FOTO: NILS E. BJØRNÆS

**Det
er**

ikke grobunn for nå

Bildet under:
Før femte norske frontkjemper ble dette slutten på eventyret på Østfronten. Medlemmer av «Den norske Legion» gravlegger sine falne ved Leningrad-fronten i 1943.

106310

● Dette er Magne Skodvin, 61, professor ved Universitetet i Oslo og vår fremste kapasitet på norsk okkupasjonshistore.

● Han representerer historikeren i Alle Menn-serien om norske frontkjemper. Han kommer blant annet inn på

● Hvorfor landssvikoppgjøret var tvingende nødvendig

● Hvorfor frontkjemperne var landssvikere

● Hvorfor NS-toppene ni-leste engelske jurister før sammenbruddet

● Hvorfor frontkjemperne har grunn til å klage

● Hvorfor historien har «glemt» dem

● Hvorfor de unge har glemt...

zisme i Norge idag

■ Hvordan oppfatter De rettsoppgjøret etter krigen når De idag ser Dem tilbake, professor Skodvin?

– Jeg uttaler meg av prinsipp ikke om den juridiske side av saken, om «riktig» eller «galt» vedrørende lovanvendelse, straffeutmåling osv., jeg har ingen spesielle forutsetninger for det. Men det står for meg som uunngåelig at en eller annen form for avregning måtte komme. Det ville ført til umulige tilstander hvis man bare skulle sagt takk for kampen, nå skal vi glemme alt. Og skulle det gjøres opp, så burde det skje i rettslige former, ikke vilkårlig og ved selvtækt som i store deler av Frankrike, for eksempel. Men historien begynner ikke der. Den begynner jo med invasjonen i 1940.

– Ble frontkjemperne særlig hardt behandlet?

– De ble dømt tidlig og fikk ofte lange straffer. Men straffeutmålingen ble justert etterhvert for dem som ble tatt hardest, fordi benådningsmyndighetene i 1948 tok frontkjempersakene opp til revisjon, og straffen ble nedsatt for noe over 300 frontkjemper og medlemmer av Hirdens Bedriftsvern. Noen av nedsettelsene var ganske betydelige.

– Hva er en frontkjemper i historikerens øyne?

– Frontkjemper er nordmenn som i det tidsrom Norge var okkupert av Tyskland, frivillig meldte seg til militærtjeneste på tysk side. Det skal en historiker kunne si uten å knytte nevne og få lyst til å gå ut og dra til dem. Det er et faktum: Noen var på den ene side, og de fleste på den andre.

– Hvordan taklet toppene i Nasjonal Samling (NS) møtet med rettsoppgjøret?

– Den øverste del av NS hadde det vanskelig. Særlig i den andre halvdel av krigen

prøvde de å skaffe seg en bedre fasade. De streket opp mange rettetlinjer på slutten av krigen: Hvordan skal en skaffe seg rettsvern når Tyskland taper krigen, hva kan vi da skyte oss innunder. Enkelte NS-ledere leste da spesielt engelske jurister for å finne en grunn til at de ikke burde straffes da krigen sluttet. Men for frontkjemperne var det ingenting å gjøre, fordi akkurat dette å være soldat hos fienden, det må man ikke være, etter gamle prinsipper i den militære straffelov.

– Hvorfor søkte NS-toppene til engelske jurister?

– De store, engelske jurister har gjerne vært mindre strenge når det gjelder politisk kollaborasjon med en okkupasent, enn for eksempel franskmennene. Sammenhengen er simpelthen den at franskmennene har hatt mye okkupasjon selv, mens engelskmennene mer har opptrådt som okkupasenter!

– Har De, med den viten De har om temaet, kjennskap til at norske frontkjemper begikk krigsforbrytelser på Østfronten?

– Nei.

■ Men, fortsetter professor Skodvin, hvis man ser på Waffen-SS som helhet, er det klare eksempler på at enkelte avdelinger har vært innblandet i krigsforbrytelser, bl.a. i Frankrike og Tsjekkoslovakia. Samtidig er det helt klart at Waffen-SS ble brukt som rene kamptropper. Når en er i krig, da er en av og til i situasjoner – det er krigens vesen og derfor hater jeg og forakter krigen – hvor man ikke kan bestemme selv om man vil delta i terror. Det foregår ting som i sitt vesen er terror, og den enkelte er et hjul, et instrument. Og da har all soldatideologi den utvei at en-ordre-er-en-ordre og den må følges. Det er ikke så lett å være den enkelte soldat. Men hele Himmlers voldige SS-apparat inklusive Waffen-SS som var organisasjo-

«Krig er organisert drap, systematisk nedslakting, en planlagt bruk av de mest effektive ødeleggelsemidler»

nens militære gren, ble av Nürnberg-domstolen dømt som en forbrytersk organisasjon. Domstolen fant ingen grunnlag til å sortere ut deler av SS som skulle fritas.

– Professor Skodvin, det er over 31 år siden krigen sluttet, har det skjedd noen forandring, i den ene eller andre retning, i synet på frontkjemperne og rettsoppjøret på disse årene?

– Det er alltid en slik utvikling når ting kommer på avstand. Dette skjedde jo for lenge siden. Snart vil 2/3 av nordmennene være etterkrigsbarn. Det betyr at det glir i bakgrunnen på flere måter: De unge sier at dette er intet å ruge over, det kan glemmes. Rent allment er det meget vanskelig, når en ser tilbake, å gi en riktig fremstilling av sine egne forhold. Alle har hang til å respektere seg.

– Hv, alle vil finne en mening i sitt liv. Samme hvilken side folk er på, så vil de senere gjerne fremstille seg i et heldig lys. De vil synes at de selv stort sett handlet rett og riktig. Dette omformer vår erindring, det er den selektive erindring, og det er det første problem historikerne må slåss med. Dette gjør seg gjeldende for frontkjemperne, òg. Det er en naivitet dersom noen så lenge etterpå går til frontkjemperne og ber dem å fortelle, og dermed tror at historien er ferdigskrevet. Alle har feilkilder i seg. Enten tendensen er å være overdrevet streng og fordømmende, eller å «forstå» i betydningen «sette i et heldig lys» – begge deler er feilkilder for en historiker.

■ Etterpå vender man seg gjerne med sympati mot den tapende part. Det er godt, og det er riktig, sier Magne Skodvin, – en må utviste slike bitre ting. Men når en driver historie så kan en ikke underslå opplysninger. Og frontkjemperne, for eksempel, da de kom tilbake, ble de slått i hartkorn med andrepolitiske formasjoner på den nasjonalsosialistiske siden, folk som gikk omkring på gaten og slo ned folk. Det er ingen som gasser seg i det nå. De som vant krigen, jublet og ropte hurra i hele 1945. De hadde råd til å glemme de bitre tingene. Alle så nær som ofrene. For eksempel varige krigsinvalider som sitter og dør langsomt. De glemmer aldri. Det grusomme er at de selv ofte blir glemt.

– Dette er forøvrig også en viktig feilkilde i vår tid: De som ble dømt, de som tapte, kan ofte bruke resten av sitt liv til å ruge over det de ser som er urett. De som vant, de kan alltid glemme, hvis de ikke er spesielt anlagt for skryt, eller har helt spesielt harde

«...og da ligger faren nær, å høre mest på dem som snakker mest...»

påkjenninger, eller har interesse for historie. Så kommer noen etterpå og sier: Nå er det gått 30 år, nå skal vi virkelig finne ut hvordan det var. Og da ligger faren nær, å høre mest på dem som snakker mest.

– Det er vel en kjennsgjerning at frontkjemperne fikk temmelig hard medfart på Østfronten?

– Krig er blant annet systematisk grusomhet, og krigen på Østfronten bød på noe av det grusomste. Det er vanskelig å måle en grusomhet mot en annen. Tenk for eksempel på en maskinmann som vet, hver gang han går på vakt, at kommer torpedoen på den vakta, så har han praktisk talt null sjanse. Dette gjør han år etter år. Dersom han overlever, så hender det at han aldri kan sove med lukket dør senere. Det hender at han ikke kan sove i det hele.

– Idag er alt dette, som man sier, «blitt historie». For meg er det profesjonell historie som en skal prøve å se lidenskapsløst på. På en måte er det en ubehagelig prosess, fordi en føler seg litt åndelig kastret. Naturligvis vet jeg inderlig vel hva jeg synes var riktig og hva jeg hadde sympati for dengang. Og jeg vil for all del ikke glemme det. Men hva den ene eller den andre mente var riktig eller galt, skal selvfølgelig ikke gi noe verdimål for historien. Blant gamle NS-folk og frontkjemperne forekommer undertiden en tendens til å mene at det ikke bare skal legges tilside, være glemt, det skal revisjon til, det skal konstateres at de ikke bare ble urettferdig behandlet, men at de igrunnen hadde rett. «Vi kjemper ikke mot Norge, vi kjemper for Norge, vi kjempet mot kommunismen, mot bolsjevismen, vi kjempet for Europatanken og for det sammen som NATO kjemper for idag.» Det er påstander som for meg virker ensidige og uholdbare. Vel, hvis valget sto mellom nasjonalsosialisme og kommunisme, mellom Hitler og Stalin, og vi ikke hadde noen annen mulighet, så ville de ha rett. Hvis det var det samme for oss om Europa ble regjert av Adolf Hitler, så ville de ha rett. Å gjøre tysk krigstjeneste, slik frontkjemperne gjorde det, var også å gjøre sitt aller

«Det er påstander som for meg virker ensidige og uholdbare, at de kjemper for Europatanken og for det NATO kjemper for...»

ytterste, med livet som innsats, for at Hitlers Tyskland skulle vinne krigen. Demokratiet måtte knuses i blod og søle, som Quisling sa, for at den nasjonalsosialistiske stat kunne oppstå.

– Frontkjempere føler seg åpenbart fremdeles forfulgt, de snakker om hets?

– Det er forskjell på opinion og hets. Med hets nær jeg en upassende, aggressiv forfølgning. Det har nok også forekommet, og det må vi ta avstand fra. Men at det var en sterk, fordømmende opinion, er lett forståelig.

– er vel også en kjensgjerning at frontkjemperne – og deres familier – hadde mye motgang etter at de hadde sonet og slapp ut?

– Da skulle saken være oppgjort, men slik ble det ikke. Og det er en tragedie. I så måte har frontkjemperne mang en god grunn til å klage.

■ Vil vi noensinne bli ferdige med denne krigen, professor Skogvin?

– Det vil gå i bølger som alle andre ting. Nero blir det stadig skrevet nye bøker om. Noen hevder han var en terrorist, andre at han var en ulykkelig kunstner. Det vil komme bøker som vil hevde at Quisling var en edel helt og martyr – de er alt kommet – og frontkjempere var de sanne, norske patrioter som forsto Norges interesser bedre, og at de fikk rett av den senere utvikling. Og det vil komme det motsatte. Konjunkturene vil skifte. Dette med historiens-dom-vil-engang-gi-meg-rett er et lekmanstrykk. Historie blir til, i min definisjon, ved at det alltid er lange oppfatninger om samme sak, og en god historiker skal være istand til å komme bakpå dem alle, forstå dem innenfra, og kunne begripe folk når de snakker – men ikke nødvendigvis være enig med dem. Det er relativt få ting man kan uttalte kategorisk i historie.

– Gjelder det også norske frontkjempere og eventuelt stoffområde i fremtiden?

– Jeg vet ikke hvor mye det egentlig er toff til. Det er en gruppe nordmenn som luttet opp om den tyske sak. De har hatt spennende og harde militære opplevelser. Og i har en det vanskelige problemet *motiv*, svegggrunn. Jeg vet ikke hvor uhorvelig angne bøker som kan skrives om dette temaet. På det siste punkt – i det uendelige.

Og her, presiserer professoren, må vi ikke oppfatte krigen som en tosidig affære:

– En må ha mangesidige forestillinger. Alle som var med i den annen verdenskrig var med på nisse ting, ikke bare frontkjemperne på Østfronten. Hvis det er det man er ute etter, så har utvilsomt frontkjemperne mye å berette. Det har også de som rodde til England, eller maskinisten som ventet på torpedoen. Så ingen kan ta monopol på det grufulle ved krig. Det kan komme bøker om bombingene av Dresden, og folk som slåss mot Hitler kan synes det var forferdelig. Men så må man tenke på bombingene av Coventry i 1940, og at Hitler sa at tyskerne skulle utradere de engelske byer. Det er også forferdelig. Krig er blant annet organisert drap, systematisk nedslaktning, en planlagt bruk av de mest effektive ødeleggelsesmidler. Krigen slår til alle kanter.

– I den sammenheng kan en minne om at det var dødsstraff for de nordmenn som stakk av til Sverige eller England. Den ble ikke systematisk praktisert, men det var dødsstraff. Og så kan en ta i betraktning at det var 40 000 nordmenn som kom seg over til Sverige, og 5-6 000 som dro rett til England. Disse nordmennene risikerte aldri å komme tilbake, hvis tyskerne hadde vunnet krigen.

– All balladen om frontkjemperfesten i Oslo i april i år, kan det oppfattes dithen at frontkjemperen er en fare for demokratiet?

– Jeg tror ikke det er grobunn for den type sosial gjæring som kunne skape nasjonalso-

«Jeg synes det er en dårlig ide å lage svære, offentlige tilstelninger med fy-til-nazismen. La nå liket ligge i fred.»

sialisme i Norge idag. Og det var det heller ikke i 30-årene. Det var derfor NS var et så ubetydelig fenomen. Det som skapte klimaet for NS her i Norge under okkupasjonen, var rett og slett det tyske nærvær, som stengte alle andre impulser ute fra offentlig liv.

– En annen ting er at jeg synes godt de som stiller istand en slik fest, burde gå litt stille i dørene med det. Jeg synes også det er en dårlig idé å lage svære, offentlige tilstelninger med fy-til-nazismen. La nå liket ligge i fred, mener jeg.

■ Professor Skodvin, repotereren som tar fatt på dette temaet, frontkjempere, og forsøker å belyse det fra flest mulig sider journalistisk, spør seg selv hvorfor det tilsynelatende er glemt av profesjonelle, norske historikere. Har temaet vært for følsomt til å ta opp?

– Nei, det tror jeg ikke. En god, profesjonell historiker skal nettopp være øvd til å kunne skrive om ting uten at denslags hensyn griper spesielt inn i hans omdømme. Hvis De med en profesjonell historiker mener slike som meg, som har lønn for å drive med historie på universitet og høyskoler, så har de sin fulle hyre med å greie jobben fra dag til dag. Det er sjelden vi kan sette oss ned og skrive noe som helst. I såfall blir det lange prioriteringslister hvis man en sjelden gang får tid. Så man kan heller spørre hvorfor frontkjemperne ikke er kommet på toppen av prioriteringslisten. Men jeg tror absolutt ikke det er noe skrekk for emnet, i og for seg. Det er da også skrevet en god del.

– Derimot er det andre sider ved det som samtidshistorikerne vil kjenne godt. Det er veldig vanskelig å skrive om nålevende personer i det hele. Politikere er på en måte vant til det, at de skal stå til hogg for første og beste skribent. I det politiske liv er personen hoggstappe. Når det gjelder frontkjemperne, er det i mye større grad enkelte menneskeskjebner som en måtte ta fatt på, og i de fleste tilfelle forhold som har vært straffedømt og straffen er oppgjort. Det er dessuten sterke ønsker om ikke å grave i ting som personen selv har lyst til å være ferdig med. Jeg vet det fra kontakt med tidligere frontkjempere – noen har vært gjennom det og er kommet ut på andre siden. De sier: Jeg greier meg bra, min familie kjenner til det, det er avviklet. Jeg snakker gjerne med hvem som helst om dette.

– Andre sier at de vil ikke innpå det. De vil ikke ha den historien om igjen: Jasså, han var frontkjemper? spør folk på arbeidsplassen. Og så skal frontkjemperen gjennom hele rukkelet på ny. Slike ting er nok et hemmende moment.

– Generelt sett kan en si at det ville være fint om det fantes gode, historiske fremstillinger om allting. Men De kan sikkert sette opp en liste over 10.000 interessante temaer som det ikke er skrevet om fra dengang.

■ De sa, professor Skodvin, at det ikke ble oppgjort mellom frontkjemperne og resten av samfunnet da de slapp ut etter å ha sonet. Vil det noengang bli oppgjort?

– De fleste unge nordmenn vet idag svært lite om den ene og den annen side. De er ferdig med det. Det er så lenge siden. Det gjelder begge sider. Vi hadde et internasjonalt symposium her i Oslo for en tid siden, eksperter fra en rekke land kom sammen for å drøfte forholdet mellom de nordiske land og stormaktene 1939-40.

Jeg diskuterte akkurat det temaet med en engelsk yrkeshistoriker som dessuten hadde vært fallskjermhopper under krigen. Han sa det slik: De unge tenker ikke så mye på oss idag. De har glemt. Krigen som menneskelig opplevelse tilhører historikerne og de gamle.

– Og sånn er det, sier professor Skodvin. ●